

NOWATORSKIE PODEJŚCIE W PROCESIE OPANOWANIA JĘZYKA

Wania *KRYSTANOWA*
Пловдивски университет (Bułgaria)

Każdy okres w rozwoju społeczeństwa związany jest z określonymi dominantami w kształceniu (jako metodologia i praktyka), które pozostają we wzajemnej relacji z poziomem myślenia naukowego oraz stosunkami społecznymi. Pojawienie się nowych realiów związane jest ze stawianiem nowych wymagań wobec systemu kształcenia.

Proces opanowania języka jest długi i skomplikowany. Innowacje w systemie kształcenia mają na celu pomyślną adaptację wiedzy wraz z jej dwoistą specyfiką (jako uzasadnienie teoretyczne i umiejętności praktyczne) do danego kontekstu społeczno- kulturowego. Współczesne kształcenie językowe w swej istocie jest interaktywne, ponieważ wraz z wkroczeniem wysokotechnologicznych systemów informatycznych kontekst nauczania ulega zmianie. Dominująca staje się koncepcja, iż podstawowym mechanizmem w procesie opanowania języka jest interaktywność.

Interaktywność należy rozumieć jako zmianę istoty współdziałania ucznia i nauczyciela, co ogólnie rzecz biorąc oznacza: a) włączanie w proces nauczania wysokotechnologicznych produktów informatycznych i komunikacyjnych; b) wykorzystywanie przez nauczyciela i uczniów nowych metod i technik w procesie opanowywania języka.

Naszym zdaniem najważniejsze zalety produktów wysokotechnologicznych w nauczaniu języka to: a) szybki i nieograniczony *w czasie* dostęp do informacji; b) możliwość stałej kontroli procesu przyswajania języka nie tylko w szkole, ale także *poza nią*.

Jednakże zróżnicowany charakter kontaktów językowych wymaga aktywnego opanowania języka przez osoby uczące się nie tylko za pośrednictwem produktów technologicznych, ale również poprzez świadome przyswajanie różnych *strategii komunikacyjnych* związanych z różnorodnymi przejawami kontaktów międzyludzkich. Można tu wskazać pewne podstawy do systematyzacji strategii komunikacyjnych: a) w zależności od „rodzaju” środków kontaktu – strategie werbalne i niewerbalne; b) w zależności od rodzaju podstawowych działań językowych – strategia czytania, pisania, mówienia i słuchania (rozumienia); c) w zależności od głównego celu wypowiedzi – strategia informacji i oddziaływania; d) w zależności od etapu kształcenia języka - strategia kształcenia języka i jego użycia; e) w zależności od udziału jednostki w procesie kontaktu językowego – strategie

receptywne i produktywne; f) w zależności od stopnia znajomości i władania językiem – strategii pokonywania problemów w komunikacji, kompensacji problemów językowych podczas kontaktów językowych i in.

Strategia komunikacyjna to świadomie zaplanowany i kontrolowany system działań mających na celu osiągnięcie w stopniu maksymalnym postawionego celu w kontaktach językowych. Może ona być badana na dwu płaszczyznach: jako działalność oraz jako rezultat działalności (1), kiedy poddana zostaje analizie z punktu widzenia nauczania języka ojczystego.

Strategia komunikacyjna badana jako rezultat działania na poziomie dyskursu rozpatrywana jest jako:

- *wytwór językowy* celowej i świadomie zaplanowanej pracy osoby uczącej się w procesie nauczania języka;

- *forma językowa*, w której znajduje odbicie wiedza ucznia o języku i mechanizmach jego funkcjonowania;

- *przejaw językowy* kompetencji strategicznej ucznia w języku ojczystym.

W fachowej literaturze naukowej nadal brak jest jednolitej klasyfikacji strategii komunikacyjnych, co stwarza poważne problemy w procesie nauczania języka ojczystego, ponieważ pojawia się kwestia rozwoju kompetencji strategicznej uczniów, która wspomaga rozwój ich myślenia krytycznego.

Dla potrzeb nauczania języka ojczystego proponujemy **system strategii komunikacyjnych o charakterze szkolnym** (2), dzięki którym następuje przyswojenie wiedzy i kształtowanie umiejętności myślenia strategicznego. U podstaw naszego systemu strategii komunikacyjnych **leży kompleksowy charakter działalności ucznia, związanej z kontaktem językowym w warunkach oddziaływania pedagogicznego**. Kiedy uczeń świadomie uczy się percepcji bądź planowania swej wypowiedzi na lekcjach języka ojczystego wykorzystując strategię komunikacyjną o charakterze szkolnym, zaczyna uświadamiać sobie różne aspekty dyskursu i traktować go jako jedność formy, treści i funkcji. Ogólny **wskaźnik taksonomiczny** postulowanego systemu strategii komunikacyjnych oparty jest na **celowej i zamierzonej zmianie różnych „parametrów” dyskursu**. Podczas pracy od uczniów wymagana jest świadoma zmiana funkcji lub środków językowych, lub też jądra treściowego wypowiedzi przy jednoczesnej obserwacji i ocenie skutków dokonywanej zmiany bezpośrednio podczas lekcji.

W tym sensie przyjmujemy, iż jest to nowatorskie podejście w procesie opanowywania języka ojczystego. Dzięki zaprezentowanemu systemowi strategii komunikacyjnych o charakterze szkolnym staje się możliwa obserwacja różnych sposobów „obróbki” dyskursu, które ujawniają jego działanie w realnej praktyce komunikacyjnej. Każda ze strategii przynosi *zróżnicowany efekt*, gdyż wymiana na różnych poziomach dyskursu indukuje działanie każdej strategii. W ten sposób dla osób uczących się dyskurs przekształca się z obiektu obserwacji i analizy w

narzędzie pracy i środek umożliwiający osiągnięcie przez nich zadania komunikacyjnego.

1) Por. podobnie – Krystanowa 2005.

2) Nazywamy je strategiami komunikacyjnymi o charakterze szkolnym, ponieważ opanowywane są celowo na lekcjach języka bułgarskiego pod kierunkiem nauczyciela

Kształtuje się nowy stosunek do wiedzy o języku i do procesów związanych z jego użyciem.

Wyróżniamy kilka rodzajów szkolnych strategii komunikacyjnych, które uczniowie na lekcjach języka ojczystego mogą opanować w sposób świadomy. Należy do nich strategia selektywna, konwersyjna, substytucyjna i transformacyjna.

1) *Strategia selektywna* polega na świadomym wyborze specyficznego języka jądra treściowego dyskursu w poszukiwaniu *nowej, nieznannej lub niezwykłej* informacji. Opanowanie tej strategii następuje nie tylko wówczas, kiedy uczeń w informacyjne jądro dyskursu celowo włącza mało znane fakty, ale również kiedy usiłuje zaprezentować, dokonać interpretacji znanych właściwości i stosunku do przedmiotu w *inny* sposób, aby osiągnąć oczekiwany efekt w oddziaływaniu społecznym. Możliwa jest selekcja związków i stosunków między właściwościami i cechami przedmiotów i zjawisk, które w kontekście wypowiedzi przenosi się w *nowy system* stosunków i zależności lub które w dyskursie celowo traktuje się w *nowy sposób*. I tak na przykład negatywną cechą ludzką, jaką jest lenistwo osoba ucząca się „selekcjonuje” jako pozytywną i przedstawia w określonym kontekście interpretacyjnym (lenistwo czyni ludzi pomysłowymi, ponieważ muszą oni dawać sobie radę z zadaniami zgodnie z zasadą; maksymalne osiągnięcia przy minimum wysiłku). Poprzez strategię selektywną uczeń uświadamia sobie efekt i wpływ jądra treściowego dyskursu w określonym kontekście kontaktów.

2) *Strategia transpozycyjna*(3) przejawia się w organizacji struktur oraz części treściowych wypowiedzi. Cechą charakterystyczną tego typu strategii jest to, iż w organizacji dyskursu *mniej istotne* cechy i właściwości przedmiotów i zjawisk celowo *wysuwa się na plan pierwszy* nie lekceważąc pozostałych. Jednakże w trakcie charakterystyki prezentowanego przedmiotu to *cechom nieistotnym* przypisuje się sensy i znaczenia podstawowe. I tak na przykład za podstawowe uzasadnienie kupna komputera uznaje się jego kolor (niezbyt istotną jego cechę) poszukując przekonujących argumentów (kolor wyraża osobowość człowieka, jego osobiste upodobania). Strategia transpozycyjna realizowana jest na poziomie organizacji dyskursu, z myślą o tym, aby uczeń nadał sens przedstawieniu w dyskursie czegoś nieistotnego jako podstawowego.

3) *Strategia konwersyjna* (4) to strategia, w której dla osiągnięcia oczekiwanego celu komunikacji celowo dokonuje się zmiany *funkcji* wypowiedzi. Stra-

tegia ta oparta jest na świadomym wyborze zamiast zwykle używanej innej mikrofunkcji dyskursu, co realizowane jest poprzez celowy wybór jednego typu dyskursywnego (5) zamiast innego.

3) Transpozycja – przesuwanie, przemieszczanie (z łac.)

4) Konwersja – zmiana funkcji lub warunku (z łac.).

5) Por. szczegółowo: Petrow 2000:27

I tak na przykład zamiast wypowiedzi, która wyraża rzeczywistość adekwatnie (asertyw), stosuje się wypowiedź wyrażającą emocjonalny stosunek do faktów w wypowiedzi (ekspresyw), zamiast zastosować rozkaz, celowo używa się prośby, itp. Strategia konwersyjna pomaga uczniowi w nadaniu sensu zmianie funkcji w dyskursie jako sposobu wywierania silniejszego wpływu w określonej sytuacji komunikacyjnej.

4) *Strategia substytucyjna* (6) to strategia zamiany środków językowych w szerokim tego słowa znaczeniu, która ma miejsce na różnych poziomach językowych dyskursu. Zamierzone z góry zmiany przybierają tutaj różny charakter. Możliwa jest zamiana jednych środków językowych na inne, które znajdują się w tej samej lub różnej hierarchii w systemie językowym (leksykalnym, morfologicznym, syntaktycznym i in.). Substytucja ma duży zasięg – może obejmować zamiany określonej formacji językowej na inne (np. język literacki na dialekt), strukturalnych form języka na niestukturalne (7) (np. języka literackiego na żargon) i in. Poprzez tę strategię osoba ucząca się uświadamia sobie możliwości osiągnięcia poprzez środki językowe w mniejszym lub większym stopniu oczekiwanego rezultatu w procesie komunikacji.

5) *Strategia transformacyjna* polega na planowaniu systemu działań komunikacyjnych związanych z celową *zmianą punktu widzenia*. Sformułowana początkowo przez ucznia teza staje się przedmiotem analizy, wskutek czego świadomie formułuje on stanowiska alternatywne dotyczące tegoż problemu. Strategia ta aktywizuje myślenie osoby uczącej się, ponieważ obejmuje poszukiwanie i wybór argumentów dla każdej z alternatywnych tez. Poprzez strategię transformacyjną uczeń uczy się: zajmowania stanowiska na zadany temat; uzasadniania swej tezy; samodzielnej zmiany swojego początkowego zdania; wypowiedziania kilku różnych stanowisk na ten sam temat; wyboru i oceny „siły” i adekwatności argumentów i dowodów na poparcie każdej ze swych alternatywnych tez.

Opanowanie zaproponowanych przez nas strategii komunikacyjnych następuje z pomocą zadań, w których stawia się i rozwiązuje określony problem. (8). Kształtuje się umiejętność korzystania z różnych strategii, co stanowi ważny krok w rozwoju krytycznego myślenia uczniów poprzez nauczanie języków. W tym wypadku same problemy wymagają niezwykłych decyzji, nie wykorzystuje się wa-

riantów standardowych, ponieważ są one nieefektywnie i nie dają się zastosować, co w istocie jest innowacyjnym podejściem w procesie przyswajania języka.

6) Substytucja – zastępowanie (z łac.).

7) Por. Widenow 2000: 140 – 142.

8) Strategie wykorzystywane są do rozstrzygnięcia problemów i jest to ich ważna specyfika.

Koncepcja aktywnego opanowania wiedzy lingwistycznej w szkole nie jest nowa. Nowe jest podejście, dzięki któremu można *interpretować* określoną informację naukową. Osoby uczące się opanowują system strategii komunikacyjnych, dzięki czemu do swojej wiedzy lingwistycznej podchodzą *aktywnie*. Rozumują i poddają analizie własną praktykę dyskursu i w ten sposób budują swoją nową wiedzę o języku i możliwościach jego wykorzystania.

Szybka wymiana dużej objętościowo i różnej pod względem charakteru informacji prowadzi do pojawienia się *nowego typu* kontaktów (wysokotechnologicznych), co wymaga priorytetowej aktywizacji procesu rozwoju umiejętności krytycznego myślenia uczniów. U osób uczących się pojawiają się *nowe* potrzeby komunikacyjne, które pozostają w zależności od ich społecznej realizacji. Jest to rezultat wtargnięcia wysoko rozwiniętych technologii informatycznych, które prowadzą do zmiany typu wiedzy, mechanizmów jej rozumienia, gromadzenia i zastosowania.

Krystanowa 2005: В. Кръстанова. Овладяване на речеви стратегии чрез обучението по български език (методологични и технологични аспекти). – Български език и литература, 2005, №1.

Petrow 2000: А. Петров. Дискурсният анализ в обучението по български език (5. - 8. клас). Булвест 2000, София, 2000.

Widenow 2000: М. Виденов. Увод в социолингвистиката. София Делфи, 2000.